

БЕЗЕКВИВАЛЕНТНА ЛЕКSIKA KAО ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ И ПРЕВОДИЛАЧКИ ПРОБЛЕМ НА ПЛАНУ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА, АНАЛИЗА ОРИГИНАЛА И ПРЕВОДА КЊИЖЕВНИХ ТЕКСТОВА

*Апстракт: Будући да је ријеч о веома специфичном језичком материјалу, прије него што се приступи некој анализи и истраживању неопходно је разумјети саму природу безеквивалентних јединица. Безеквивалентна лексика има посебан статус зато што игра улогу носиоца специфичног националног колорита у језику. Како је језик слика народа који говори њиме, тако је и безеквивалентна лексика слика свега онога што је својствено само том народу. У литератури, у контексту дате теме, између осталих, веома често се истиче и термин **реалија**. У нашем контексту водећи критеријуми биће лингвокултуролошки и преводни, а метод контрастивни с обзиром на чињеницу да појам **безеквивалентна лексика** (а самим тим и ова тема) не би могао постојати на плану једног језика. Анализа оригинала и превода књижевних текстова послужиће као један контрастивни лингвокултуролошки оглед и преглед преводилачких рјешења у концепту дате теме.*

Кључне ријечи: *реалија, колорит, план израза, план садржаја, оригинал, превод.*

Увод

Безеквивалентне ријечи и изрази предмет су истраживања прије свега контрастивне и типолошке лингвистике. У процесу испитивања безеквивалентне лексике акценат је првенствено на релацији језик–култура–нација и на упознавању са културом (уопште, са стварношћу) неког народа посредством језика тог истог народа. То је, уједно, једно од кључних питања саме лингвокултурологије, а и кључно питање овог рада. Природа безеквивалентних јединица испитивана је са различитих аспеката, гдје посебно мјесто заузимају теорија и пракса превода, лексикографија и лексичка семантика. Такође, у литератури постоје бројне термилошке несугласице и тумачења по питању ових јединица. О њима су писали, између осталих, Виолета Џонић у раду *Лакуна у руској и српској теоријској литератури*, те

* milicacamura@gmail.com

Сергеј Влахов [Сергей Влахов] и Сидер Флорин [Сидер Флорин] у књизи *Непреводиво у преводу*¹. Влахов и Флорин, на примјер, односу међу терминима *егзотизам*² и *реалија* поклањају посебну пажњу јер се у специјалној литератури управо *егзотизам* истиче као најозбиљнији конкурент термину *реалија* (Влахов, Флорин 1980: 35–40). Појам *безеквивалентна лексика* (*безэквивалентная лексика*) посебно је интересантан првенствено због тога што је сама тема овог рада контрастивна, а дати термин на плану једног језика не би могао ни постојати. Он је својствен наукама које почивају на контрастирању категорија једног језика са категоријама другог (или других) језика и чији је водећи метод управо контрастивни метод. Без обзира на тумачења овог термина као синонима термину *реалија*, треба колико толико прецизирати његово значење. Наиме, иако не постоји једнообразна дефиниција безеквивалентних језичких јединица, ми бисмо их шире могли посматрати као ријечи (тачније, лексичке и фразеолошке јединице) које не постоје у некој другој култури и језику, тј. немају преводног еквивалента у тој култури и језику (Влахов, Флорин 1980: 42,43). Такође, сасвим је логично да ћемо се у том контексту присјетити и самог појма *еквивалент*³. Термин *безеквивалентна лексика* најшири је по свом садржају. Својим опсегом он обухвата и *реалије*. То потврђује и Бархударов [Бархударов] издвојивши три групе безеквивалентних јединица, гдје другу групу чине управо реалије (1975: 93-96). На основу свега до сада наведеног и прочитаног, могли бисмо закључити да се термин *реалија* још увијек, и у теорији и у пракси, веома често преплиће са многим другим терминима, те да нема једне општеприхваћене дефиниције. Међутим, без обзира на то, чини нам се да би

¹ Оригинални назив студије је *Непреводимое в переводе*. С обзиром на то да нису рађени преводи на српски језик стручне руске литературе из нашег корпуса, напомињемо да ће приликом цитирања или навођења назива дјела аутор чланка користити сопствени превод.

² У књизи *Лексика языка и культура страны* (*Лексика језика и култура земље*) А. А. Брагина [А. А. Брагина] егзотизме описује као ријечи које носе националну, локалну боју, а које су јасно повезане са свакодневним животом, културом неке земље и народа. Наводи да термин *егзотизам* потиче од грчке ријечи *εξοτικός* у значењу ' туђ, страни, необичан' (1981: 82).

³ Еквивалент је за Рецкера Ј. И. [Ј. И. Рецкер] непромјењиво еквивалентно слагање које по правилу не зависи од контекста (1974: 10, 11). Иако то није предмет овог рада, треба напоменути да у језику поред појма *еквивалент* (у вези са поменутиим одсуством еквивалената, безеквивалентношћу и сл.) постоји и појам *лажни еквивалент* (тзв. лажни пријатељи преводаца). То је ријеч која у потпуности или једним својим дијелом, по звучању или графичкој форми одговара (или је блиска) некој страниој ријечи, али која има друкчије значење или значења (уз одређену смисаону блискост у погледу заједничке сфере употребе). На примјер, ријеч *банка* имамо и у руском и у српском језику, али она у српском означава завод, установу која послује новцем, док у руском може бити тегла или пјешчани спруд.

најзгодније било посматрати реалије као дио безеквивалентне лексике који се односи на објекте (појмове) својствене свакодневном животу, култури, социјалном и историјском развоју једног народа, а који је при томе у већој или мањој мјери туђ, стран, другом народу, с обзиром на чињеницу да реалије представљају носиоце националног и историјског колорита, што је уједно и главни разлог одсуства истинских еквивалената у другим језицима.⁴ У том погледу, с обзиром на аспект наше анализе, ми ћемо се ограничити на употребу термина *безеквивалентна језичка јединица (безеквивалентна лексика) и реалија*.

Безеквивалентна лексика и план израза. Различити начини преношења у други језик.

И у погледу категоризације реалија као језичких средстава постоји извјесна неуједначеност мишљења, па тако, на основу напријед наведених «дефиниција» претпостављамо да реалије могу бити изражене формом посебне ријечи (на примјер, *балалајка, баранка, декабрист, сотња* и сл.), синтагме (тј. спојем ријечи који је семантички равноправан једној ријечи, типа *Полтавская битва, «кровоавое воскресенье»* и др.) и сл. Такође, реалије могу бити изражене формом фразеологизма, и то обичним фразеолошким конструкцијама свих типова (идиоми, пословице, изреке), или фразеолошком јединицом у чијем саставу имамо реалију (Влахов, Флорин 1980: 19); као и абривијатуром (што је и логично с обзиром на чињеницу да су абривијатуре ништа друго до сведене у један облик, у једну «ријеч», номинативне синтагме).

Што се тиче фонетске и граfiјске форме реалија, треба напоменути да њено преношење у други језик ипак захтијева посебне услове. Фонетски облик пренесене реалије мора бити максимално близак, ако не идентичан облику који она има у изворном језику. Све то, као и само питање форме реалије зависи од тога постоји ли дата реалија у рјечницима језика преводиоца или не. Фонетски облик неке ријечи, конструкције и сл. подразумијева и акценат, због чега је изузетно важно, поготово када су сродни језици у питању (какви

---

⁴ Веома интересантни су и примјери када на плану два језика и поред постојања еквивалената долази до мимоилажења у лексичком фону, тј. у фоновским представама. Тако се, на примјер, у Русији, поштанско сандуче (*почтовый ящик*) налази на зиду здања, а у Великој Британији је позиционирано на тротоару. Исти случај имамо, на примјер, и са појмом *први спрат (первый этаж)*, у руском и српском језику. *Первый этаж* у појмовном мишљењу руског говорника није *први спрат* (на шта би прво помислио неко ко није упознат са наведеном лингвокултуролошком разликом) већ приземље, *второй этаж* је први спрат, а *дом в два этажа* није *двоспратница* већ само *кућа на спрат* и др.

су управо руски и српски) пренијети и адекватну акценатску структуру неке реалије. Касније је изузетно тешко исправити погрешно усвојен акценат.

Досадашње анализе показују да огромна већина реалија у погледу врсте ријечи припада именицама. Из саме дефиниције реалија можемо закључити да је то условљено њиховим специфичним предметним значењем и, уопште, посебним статусом у језику. Међутим, треба напоменути да постоје и тзв. *отыменные прилагательные* (придјевни који су образовани од именица, тј. који су генетски повезани са реалијама) типа *саженный-дугачак* један хват, *рублевый*-од једне рубље и сл. Ни у ком случају не треба заборавити да многи од ових придјева имају и своја секундарна значења, па тако, на примјер, *копеечный* у разговорном стилу ријечи значи „јефтин“, фигуративно „врло шкрт, ситничав“, *саженный* (заст.) је дијалектна ријеч која има и значење „веома велики“ итд.

У језику превода реалија се већ у почетним етапама у већој или мањој мјери потчињава ортоепији и ортографији језика превода и, уопште, цијелом његовом граматичком систему (категоријама рода, броја, падежа и сл.) и семантичким пољима.

Примарни услов у преношењу реалија из једног језика у други јесте да преводилац мора бити изузетан познавалац историје и културе народа са чијег језика преводи. Он мора бити посредно или непосредно упознат са предметном стварношћу реалије коју преводи. Ми ћемо указати на најосновније поступке, тј. начине преношења реалија у други језик. Ти поступци се у литератури анализирају унеколико друкчије. На примјер, А. В. Фјодоров [А. В. Фёдоров] истиче три основна облика преношења реалија. Први је транслитерација (потпуна или дјелимична)⁵, други стварање нове ријечи, сложене ријечи или синтагме за означавање одговарајућег предмета на основу елемената и морфолошких односа који већ постоје у језику, док трећи подразумијева приближни превод, који се прецизира у условима контекста, а понекад граничи и са описом (описним преводом) (1968: 181). Ова подјела се у многоме подудара са оном коју Бархударов предлаже у својој студији *Језик и превод*⁶ (1975: 97–103), као и са подјелом Влахова и Флорина (1980: 87–93). Пракса је показала да се од свих наведених поступака највише користи тзв. **приблизительный перевод**, али да се овим поступком готово увијек губи специфични колорит реалије, будући да се полазни израз замјењује или стилски неутралном лексемом или синтагмом без конотације. За реалије које

⁵ Неопходно је увијек имати у виду јасну разлику између транслитерације и транскрипције. Транслитерација подразумијева непосредно коришћење графичког облика дате реалије, било да је ријеч о преузимању њеног коријена, било да се преузета форма дијелом модификује суфиксима језика превода и сл., док са друге стране, транскрипција представља пренос њене звуковне форме.

⁶ У оригиналу: *Язык и перевод*.

се у други језик преносе транскрипцијом и транслитерацијом готово увијек је потребно додатно објашњење (у заградама, напоменама, фуснотама и сл.), што значи да је неопходна употреба описног превода. Читаоцу сигурно неће из самог облика *кулебјака* (*кулебяка*) бити јасно о каквом појму је ријеч док се не укључи и описна конструкција „пециво од киселог теста филовано месом, рибом итд.“ (2008: 316) и сл.

Треба напоменути да су се многе специфично руске реалије толико укоријениле на српском језичком простору (као и у другим језицима) да чак и нису потребни додатни коментари и објашњења (колхоз, спутник, совет и сл.).

Аналогно проблематици предмета, појава и појмова као специфичних националних реалија постоји и проблематика властитих имена из области географије, историје, културе, надимака, назива предјела и сл. Она отвара простор за неку нову студију, те у овом раду неће бити предмет истраживања. Такође, и сама класификација реалија отвара простор за нову расправу. О њој су писали Влахов и Флорин у напријед наведеној студији.

Безеквивалентна лексика у анализи оригинала и превода књижевних текстова

У оквирима изузетно широког појма *реалија* посебно мјесто заузимају културне семе, тачније, објекти, појаве и појмови из историје, културне прошлости једног народа. Материјал ће бити анализиран конфронтирањем оригинала и превода књижевних текстова. Наиме, нигдје тако интензивно не долази до сучељавања двију култура као у конфронтирању превода и оригинала. О каквим год језичким појавама да је ријеч, све оне се у језику преводиоца обликују језичким средствима као културолошким чиниоцима. Такође, описујући живот и културу неке друге епохе писци плански прибјегавају употреби лексике те епохе. У том погледу, почећемо од једног пасуса из романа *Петар Велики*:

рус.

„Догадывались, зачем царь позвал во дворец. Недавно на Красной площади думным дьяком при барабанном бое с лобного места был прочитан великий указ: «Известно государю учинилось, что гостям и гостиным сотни, и всем посадским, и купецким, и промышленным людям во многих их приказных волокитах от воевод, от приказных и от разных чинов людей, в торгах их и во всяких промыслах чинятся большие убытки и разорение... Милосердая, он, государь, об них указал: во всяких их расправных, судных и челобитных, и купецких делах, и в сборах государственных доходов —

ведать бурмистрам их, и в бурмистры выбирать им меж себя погодно добрых и правдивых людей, — кого они меж себя похотят...” [Толст. 163, 164]

срп.

„Нагађали су због чега их је цар позвао у двор. Недавно је на Црвеном тргу, на месту где се врше погубљења, уз лупање добоша, прочитао думски ђак велики указ: »Дошло је господару до знања да се гостима и члановима трговачког еснафа и свим грађанским, и трговачким и обртничким људима путем различитог одуговлачења по канцеларијама од стране војвода, чиновника и разних службених људи у њиховом трговању и пословању наносе велике штете и губици... Осећајући смиловање, наредио је он, господар, да се у свим споровима, у свим њиховим управним, судским и жалбеним, као и трговачким пословима, као и у прикупљању државних приноса — имају о њима старати њихови одборници, а за одборнике да они сваке године бирају добре и праведне људе — које сами између себе одреде...«” [Толст. 40, 41]

Треба напоменути да су многе ријечи из наведеног пасуса (историзми и архаизми типа *думный дяк*, *лобное место* и сл.) итекако значајне у дијахронијском лингвокултуролошком концепту анализе. Само дјело и наведени пасус у цјелини упућују управо на тај контекст.

Ријеч *дума* се преводи као *скупштина*, *дума*, и представља историзам, тачније, појам карактеристичан за Русију прије револуције. *Думный дяк* је, дакле, био секретар скупштине. Погледајмо како у рјечницима објашњавају лексему *дяк*: „Истор. В Древней Руси: до XIV в.— княжеский писец, в XIV-XVII вв. должностное лицо, занимавшее ответственные посты в государственных учреждениях” (2013: 125).

У Старој Русији и Московској држави *лобное место* било је узвишено мјесто, нека врста подијума на главном тргу са којег су читани царски укази и око кога су извршаване казне. Погледајмо како га В. Даль [В. Даль] тумачи у свом рјечнику:

„Лобное место, возвышеность, холмъ, курганъ, сопка; мѣсто казни, видное со всѣхъ сторонъ; в этомъ знач. переведено въ Евангл. *calvarium*, темя. Лобное место, в Москвѣ, каменная подвысь противъ Спаскихъ воротъ: никогда не было мѣстомъ казни, а царскимъ и патриаршимъ, при бесѣдѣ съ народомъ, при народныхъ торжествахъ и молебствіяхъ; съ него же читались указы, приговоры; казни происходили близъ, на площади Китай-города“ (1979: 261).

Примјећујемо да Даль чак и географски прецизно одређује и сужава значење овог појма. Из његовог објашњења закључујемо да је итекако битан такав облик прецизирања, зато што у Москви *лобное место* никада није

било мјесто гдје су извршаване казне и погубљења, већ мјесто са којег су се патријарси и цареви обраћали народу за вријеме разних народних свечаности и молебана, и, као што смо већ рекли, мјесто са којег су читани царски укази. Казне и погубљења извршавани су у близини, на тргу *Китай-города*.⁷

Бурмистр је у Русији за вријеме кметства био управник спахијским имањем или старјешина из редова сељака који је именован за спахију.

Наведени значењски описи ријечи из руског оригинала упућују и на напријед наведени српски превод Петра Вујичића. Наиме, примјећујемо да се појам *лобное место* у српском преводу преноси описном конструкцијом. Дакле, у преводу немамо јединствену лексему или пак синтагму, као у оригиналу. Уп. „Недавно је на Црвеном тргу, *на месту где се врше погубљења*, уз лупање добоша, прочитао думски ђак велики указ...” / „Недавно на Красной площади думным дьяком при барабанном бое с *лобного места* был прочитан великий указ...”

Такође, у складу са горе наведеним објашњењем ријечи *бурмистр*, могли бисмо размотрити валидност превода и питање очувања национално-историјског колорита.

Иако је овдје посматрамо у корелацији са ријечју *делах*, треба напоменути да *челобитная* као самостална ријеч, поименичени придјев, носи специфичну културолошку информацију: „В Русском государстве XV-XVIII вв.— грамота с прошением или жалобой на имя царя или местных властей“ (2013: 404).

Погледајмо још један пасус из истоименог романа:

рус.

„Мужики завели лошадей во двор. Стояли без шапок, косясь на слюдяные окошечки *боярской избы*. Туда, в хоромы, вело крыльцо с крутой лестницей. Красивое крыльцо резного дерева, крыша луковицей... Нижнее жильё избы — *подклеть* — из могучих бревен....

— Аверьян, зачем *боярин* нас вызывал с конями, — повинность, что ли, какая?...” [Толст. 3]

---

⁷ *Китай-город* је једна од најстаријих историјских области Москве, која је стољећима била познати центар трговине. У московским хроникама ово мјесто се спомиње још од 16. вијека. Постоји више хипотеза везаних за поријекло самог назива *Китай-город*, а све оне су настале због чињенице да наведено мјесто не представља кинеску насеобину (иако је у руском језику *Китай* Кина). Једни тврде да назив води поријекло од турске ријечи *китай* у значењу „тврђава, утврђено мјесто”, други пак да је мотивисан источнословенским, руским ријечима *кита*, *кит*, те да представља мјесто изграђено на принципу *плетня* (уп. гл. плести). Више о поријеклу назива и о самом мјесту на сајтовима <http://moscow.gramota.ru/map501.shtml>http://maks-sokolov.narod.ru/kitay_gorod.htm .

срп.

„Селјаци уведоше коње у двориште. Стајали су гологлави, погледајући искоса у лискунске прозорчиће *бољарског дома*. Тамо, у двор, водио је трем са стрмим степеништем. Леп трем од изрезбареног дрвета, са кровом у облику луковице... Доњи део зграде— *спремнице*— саграђено је од чврстих греда...

— Аверјане, зашто нас је *господар* позвао с коњима? Опет неки кулук, шта ли?... ” [Толст. 11, 12]

Боярская изба (племићка колиба), дакле, није само појам који припада застарјелом слоју руске лексике. Он је културолошки маркиран појам, носилац обиљежја дугогодишње племићке традиције. У том случају, направићемо један краћи осврт на сам појам *боярин*.

У свом примарном значењу, *боярин* је био крупни велепосједник и представник вишег слоја феудалне аристократије у Старој Русији, док су у управљању државом припадници овог слоја заузимали друго мјесто послје великих кнежева. Бољари су били потчињени кнезу и имали су своје потчињене. У периоду феудалне раздробљености (XII–XV в.), слабљењем кнежевске власти, економска моћ и политички утицаји бољара су јачали. У Новгородској феудалној републици они су фактички владали. У 14. вијеку, у периоду формирања Руске централизоване државе, имовинско стање и политичке привилегије бољара значајно су ограничени. Средином 16. вијека изузетно јак удар бољарској аристократији нанио је Иван Грозни. У 17. вијеку многе познате бољарске лозе су изумрле, а неке економски ослабиле. Са друге стране, јачао је утицај нове аристократије— племства (*дворянства*). Бољарство, као посебан сталеж са својим социјалним и економским привилегијама, престало је постојати у вријеме Петра I, почетком 18. вијека. У свакодневној употреби, до 18. вијека ријеч *бояре* имала је и значење бояр (бољар) и дворян (племић). Од ове ријечи настала је и ријеч *барин* – свакидашњи назив за представника једног од привилегованих сталежа – племића, велепосједника или високорангираног чиновника. Ова ријеч се такође почела употребљавати и при обраћању човјека нижег сталежа човјеку вишег сталежа. Треба напоменути да је *боярин* подразумијевао и виши чин државног чиновника у Московској Русији од XV–XVII вијека, који је омогућавао учествовање у засиједањима Бољарске скупштине, те извршавање главних административних, судских и војних дужности, предвођење приказа⁸ и сл. Ово звање су прво добијала лица из најпознатијих родова, али су у 16. и посебно 17. вијеку чин бољара и одговарајуће дужности у државном апарату добијали и представници који нису исконо племићког рода, за своје личне заслуге (2007: 71, 72).

⁸ *Приказ* је такође историјска реалија и представља министарство или управу у Русији у XVI–XVII вијеку.

Од ријечи *боярин* настале су и ријечи *боярыня* (у значењу „бољарева жена или старија неудата жена из бољарског рода“) и *боярышня* (у значењу „неудата бољарева кћер“).⁹

Примјећујемо да је реалија *боярин* у српски језик пренесена поступком транслитерације (*бољар* или *бојар*), на плану израза је дијелом модификована у односу на изворни облик, у складу са фонолошко-творбеним карактеристикама српског језика. Ово је један од најфреквентнијих поступака управо у случајевима када језик „адресат“ нема одговарајућу форму (нулту предметну стварност) за одређене појмове, предмете и појаве из других (пачак и сродних) култура.

У наведеном пасусу смо истакли и архаизам *подклеть*. *Подклеть* је приземље у руској дрвеној кући.

Кроз примјер из истоименог романа упознаћемо се са још једном специфичном историјском реалијом. „В *Кукуй-слободe* были свои, ручные немцы. А здесь непонятно, кто и хозяин?” [Толст. 100] / „У *Кукују* су били своји, припитомљени Немци...” [Толст. 251]

Кукуй-слобода је мјесто гдје су се насељавали странци у Москви и другим градовима Русије у периоду од 16. до 18. вијека (Санкт Петербург, Воронеж, Саратов и др.). У простом народу је добило назив слобода Кукуй. У Москви се *немецкая слобода* налазила на сјевероисточном дијелу града, на десној обали Јаузе, близу потока Кукуй. Нијемцима су тада звали не само људе родом из Њемачке, него и уопште, странце који нису познавали руски језик. У *Руско-српском рјечнику слобода* се тумачи као застарјела ријеч у значењу „предграђе, периферија“ и „ист. насеље, село са слободним становништвом (у доба *кметства*)“ (2009: 789). Примјећујемо да преводилац није ни у тексту превода ни у фусноти читаоцима објаснио културолошку информацију коју носи наведена реалија.

Поближе ћемо описати и значење ријечи *карбасы*. „За поворотом Двины, куда, надрываясь на вёслах, плыли *карбасы*, протянулось, будто крепость, с шестью башнями...” [Толст. 100] / „Иза заокрета Двине, тамо куда су *лађе* пловиле уз вредно ударање весала, истегла се као тврђава, са шест кула...” [Толст. 250] У рјечнику Владимира Даља проналазимо сљедеће објашњење „арх. вообще, бѣломорская лодка, обычно на 4-10 весель, съ двумя шпринтовными парусами; ходять по рѣкамъ и въ море, на промыслы“ (1979: 91). Дакле, није ријеч о било каквој лађи, видимо да објашњење наведено у рјечнику доноси много комплекснију информацију.

---

⁹ Од ријечи *боярышня* образован је народни назив за жбун или мало дрво *боярышник*. *Боярышник* је увијек гиздав, гране су му у прољеће окићене бијелим цвјетовима, у лјето прелијепим листовима, а у јесен црвеним плодовима. Може бити да је у старини подсећао управо на богату, гиздаво одјевену бољареву кћер, због чега је и конструисан овај назив (2007: 72, 73).

„За *хутором* Григорий рассыпал сотню в лаву; попробовал, легко ли идёт из ножен шашка; отделившись от сотни *саженной* на тридцать...” [Шол. 508] / „Иза *села* Григорије расу ескадрон за јуриш, огледа да ли сабља лако излази из корица; одвојивши се од ескадрона једно тридесет *хвати*...” [Шол. 269]

За ријеч *хутор* рјечник у редакцији Богољуба Станковића има два понуђена значења, прво је „мајур, салаш“, а друго „омање село (у Украјини, на Дону, на Кубану)“. Ово друго значење ријеч *хутор* чак и географски поближе описује, што је са нашег културолошког аспекта итекако значајно. Са друге стране, уклапа се и у концепт самог дјела *Тихи Дон*.

Истакли смо и ријеч *саженной*. *Сажень* је хват, стара руска мјера за дужину равна 2, 134 м, која се користила све до увођења метарског система мјера.

Погледајмо још неке примјере:

„Во время *ледяного похода* Евгений Листницкий был ранен два раза...” [Шол. 402] / „За време *леденог марша* Јевгеније Листницки био је двапут рањен...” [Шол. 48] И у тексту оригинала и у тексту превода значење ове реалије објашњено је посредством фусноте. Из текста руског извора сазнајемо да су *леденим маршом* корњировци¹⁰ називали своје повлачење од Ростова до Кубана. М. Московљевић у преводу напомиње да је ријеч о „највећем подвигу” добровољачке армије у грађанском рату [Шол. 48].

„Точно так же не имеет значения – монархист вы, или *учредиловец*, или просто казак, стоящий на платформе самостийности” [Шол. 785]. / „Исто тако не значи ништа да ли сте ви монархиста или *учредиловац*, или сте просто казак који стоји на платформи самосталности” [Шол. 840]. У овом случају информацију о значењу дате реалије добијамо из фусноте текста превода: „*Учредиловац* – присталица учредителног собранија, тј. уставотворне скупштине, као врховног носиоца власти у Русији” [Шол. 840].

„В Вёшках *Дончека* есть, она его приголубит” [Шол. 731]. / „У Вешкама је *Донечка*, она ће га помазати” [Шол. 731]. Да се преводилац није послужио додатним објашњењем у напомени на крају стране, читалац који не посједује одговарајућу културолошку информацију могао би помислити да је ријеч о неком властитом имену. Међутим, *Донечка* је специјална комисија за борбу против контрареволуције Донске области.

„Григорий согласился пойти взглянуть, как провозаюот «кугаря»”

¹⁰ Корњировци су представљали припаднике борачке јединице Руске царске армије у Првом свјетском рату (Корњировског ударног пука), а касније и припаднике јединица бијелих армија за вријеме Грађанског рата (1918–1920).

[Шол. 663]. / „Григорије пристаде да оде и види како испраћају „кугара”” [Шол. 588]. *Кугарь* или *кужёнок* је назив за младог козака. Козаке, младе и неискусне у војној служби, на Дону су подругљиво и презриво називали и *куга зелёная*. *Куга* је врста трске, барска биљка отворенозелене стабљике и лишћа. Управо су фразеологизмом *куга зелёная* мотивисане наведене једнокоријенске именице *кугарь* и *кужёнок*.

У тзв. козачку лексiku могли бисмо убројати и лексеме типа *чига* или *чигуња* (*чигуња*—подругљив назив за козаке), *атаман*¹¹, *атаманец* (*атаманац*—козак атаманског гардиског пука), *станица* (*станица*— велико козачко село), *подъесаул* (*јесаул*—козачки капетан), *Войсковой круг* (*Војсковој круг*—редовна козачка скупштина) и др. из истоименог књижевног дјела.¹²

Интересантане примјере абривијатура у функцији реалија имамо у сљедећим цитатима: „На восстание бросили вначале отдельные отряды и отрядики (так, например, школа ВЦИКа выделила отряд в двести человек)...” [Шол. 549] / „На устанак су се у почетку бацили појединачни одреди и одредићи (тако је на примјер, школа ВЦИК-а издвојила одред од двеста људи)...“ [Шол. 352] Абривијатура ВЦИК у пуном облику представља *Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет* (Сверуски централни извршни комитет). С обзиром на чињеницу да је ријеч о појму карактеристичном за историјски период 1917–1937 године, закључујемо да је ријеч о историјској реалији.

– Гутарјот по хуторам, будто чеки приехали, добираются до казаков [Шол. 451]. /– Говори се по селима да су дошле *чеке*, да хватају козаке [Шол. 147].

Истакнута ријеч је жаргонизовани облик абривијатуре ЧК (*Чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем* / Ванредна комисија за борбу против контрареволуције и саботаже). И у овом случају је ријеч о историјској реалији, појму из периода 1918–1922 године.

¹¹ Ова лексема је у староруски језик дошла из турских језика (као и сама лексема *казак*), гдје је имала значење „главни отац, предводник“, а у Русији од 18, а закључно са почетком 20. вијека представља команданта козачке војске или одреда (*войсковой атаман*), као и старјешину козачког насеља *станице* (*станичный атаман*). Атаман је могао бити и старјешина радних задруга, рибарских, грађевинских и сл., а понекад и предводник разбојничке банде. На почетку су козачке атамане бирали гласањем, али временом, поготово од 18. вијека, атамане је именвала царска управа. Интересантно је да су за вријеме Грађанског рата у Русији команданти неких бјелогардејских и бандитских одреда себе називали атаманима. Послије Октобарске револуције 1917. године ова титула је била укинута, мада се деведесетих година 20. вијека опет почела употребљавати у вези са поновним рађањем козаштва. Међутим, треба напоменути да савремени атамани немају званични војни статус (2007: 31, 32).

¹² Више о козачкој лексичи *Тихог Дона* и у раду О. А. Давидове *Лексика казачьей службы в "Тихом Доне"*.

Понешто ћемо рећи и о реалијама *Александровска војна школа* и *Савез руског народа*. „На перроне строится почетный караул от *Александровского военного училища...*” [Шол. 256] / „На перону се постројава почасна стража од *Александровске војне школе...*” [Шол. 507] У царској Русији *Александровска војна школа* спремала је своје васпитанике јункере за официрски позив. Основана је 1863. године у Москви, у просторијама расформираног *Александрійског сиротског корпуса*.

„Знали лишь одно – что был он близок к монархическим кругам, водил знакомство в Питере с большими сановниками, был в *Союзе русского народа...*” [Шол. 360] / „Знало се само једно — да је био близак монархистичким круговима, одржавао је познанство у Петрограду с крупним достојанственицима, био је у *Савезу руског народа...*” [Шол. 716] *Савез руског народа* је била крајње монархистичка, црностотинашка¹³ организација у царској Русији која је водила антисемитску агитацију, организовала јеврејске погроме, убиства политичких противника, а притом је добијала огромне новчане суме од владе.

У контексту историјских реалија интересантна је и лексема *опричници*. „Доступно и зло безвестный автор высмеивал скудную казачью жизнь, издевался над порядками и управлением, над царской властью и над самим казачеством, нанявшимся к монархам в *опричники*” [Шол. 78]. / „Непознат писац је разумљивим језиком и оштро исмејавао мучан козачки живот, подсмевао се поретку и начину управе, царској власти и самим козацима, који су се најмили као *опричници* код монарха” [Шол. 151]. *Опричници* су били посебна војска настала под Иваном Грозним (16. вијек). Цар их је користио првенствено за уништавање својих политичких противника, оронолог бојарства, провођење репресије и сл. Била је сачињена од ситног племства које је било у државној служби. Средином 19. вијека демократски настројена интелигенција презриво је прозивала царским *опричницима* оне који су се жестоком мјерама борили против револуционара (2007: 404, 405). У контексту наведеног дјела преводилац напомиње да је ријеч о специјалним војним јединицама које је државна власт организовала за разрачунавање са својим непријатељима.

У вези са историјским реалијама споменућемо и лексеме *асмолов* и *керенке*.

– *Ас-с-смоловские, ас-с-смоловские рассыпные!* – голицит малчишка-папиросник. [Шол. 293] / – *Ас-с-смоловске, ас-с-смоловске* на

---

¹³ *Черносотнец* је био члан реакционарне организације »Црна стотина« у Русији прије револуције. (2009: 937) Управо посредством назива ове организације (*Чёрная Сотня*) настали су именица *црностотинаш* и придјев *црностотинашки* (черносотенный).

комад! – виче дечак продавац цигарета [Шол. 584]. *Асмолов* је био фабрикант дувана у царској Русији. И ова реалија (као и друге изведенице из истог гнијезда ријечи, укључујући и лексему истакнуту у цитату) мотивисана је презименом оснивача чувене фабрике дувана у царској Русији (*Табачная фабрика В. И. Асмолова*), која је почела са радом 1857. године у Ростову. Погледајмо и други примјер: „...Он торопливо достал из голенища кисет, вытряхнул из него две помятые *керенки*...” [Шол. 283] / „...Он брзо извади из саре дуванкесу, истресе из ње две згужване *керенке*...” [Шол. 562] Ријеч је о новчаницама од 20 до 40 рубаља, издатим 1917. године, за владе Керенскога, откуда и сам назив.

„По хутору скакали и бежали отступавшие конные и пешие *красноармейцы*, вскачь неслись двуколки и брички обоза первого разряда“ [Шол. 508]. / По селу су јурили и бежали, одступајући, *црвеноармејски* пешаци и коњаници, летеле двоколице и кола бојне коморе“ [Шол. 269].

Цитати из истоименог дјела које смо на крају ове анализе навели такође носе један значајан, сада већ општепознат, лингвокултуролошки појам. Ријеч је о историјским реалијама које нису изгубиле свој национални колорит без обзира на чињеницу да је свијест о њиховом значењу позната у многим културама. Оне ће читаоца свеједно увијек враћати на руско тле.

Закључак

Досадашња практична и теоријска сазнања јасно показују да је безеквивалентна лексика језичка појава посебног рода. Самим тим, свака анализа језичких јединица овог типа захтијева и посебан приступ. У анализи оригинала и превода књижевних текстова могли смо примијетити да свака истакнута реалија има цијелу једну културно-историјску и социјалну позадину. Иза сваке се крију комплексна објашњења и национални колорит. У процесу превода било ког књижевног дјела посебна пажња је усмјерена управо на реалије. Да би се оне на адекватан начин пренијеле у језик адресата нису довољна само фонетска и фонолошка, творбена, морфолошка, синтаксичка, стилистичка и стандардна лексичка знања, неопходно је познавати лингвокултуролошке факторе, културу народа са чијег језика се преводи, како његову прошлост, тако и савремену стварност. Кључну улогу у овом контексту има управо преводилац. Он је посредник међу културама, међу језицима, и у зависности од поступака које ће користити у преношењу реалија, читалац ће добити праву информацију или не.

Извори:

Tolstoj, A. (1979). *Petar Veliki*, knjiga I. Beograd: BEOGRADSKI IZDAVAČKO-
- GRAFIČKI ZAVOD.

Шолохов, М. (1959). *Тихи Дон*. Београд: ПРОСВЕТА.

Толстой, А. *Пётр Первый*. http://www.noyshevr.ru/books/Tolstoi_Aleksei_Nikolaevich_Petr_I.pdf 20. 8. 2016.

Шолохов, М. *Тихий Дон*. https://vk.com/doc208764640_305748674?hash=56b19140368389ff39&dl=7f97d17136b1e1824c 15. 8. 2016.

Литература:

Баско Н. В., Андреева, И. В. (2011). *Словарь устаревшей лексики*, Москва: АСТ-ПРЕСС.

Бархударов, Л. С. (1975). *Язык и перевод*. Москва: Международные отношения.

Борисенко, В. И., Вьюнов, Ю. А. и др. (2007). *Россия. Большой лингвострановедческий словарь*. Москва: АСТ-ПРЕСС.

Брагина, А. А. (1981). *Лексика языка и культура страны*. Москва: Русский язык.

Влахов, С., Флорин, С. (1980). *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения.

Вујанић, М., Гортан-Премк, Д. и др. (2007). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.

Даль, В. (1978). *Толковый словарь живого великорусского языка*, том II. Москва: Русский язык.

Лопатин, В. В., Лопатина, Л. Е. (2011). *Толковый словарь современного русского языка*. Москва: Российская академия наук, ЭКСМО.

Московљевић, М. (2000). *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником*. Београд: Гутенбергова Галаксија.

Станковић, Б. (2008). *Руско-српски речник*. Нови Сад: Прометеј.

Толстой, И. И. (1970). *Сербскохорватско-русский словарь*. Москва: СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ.

Федоров, А. В. (1968). *Основы общей теории перевода*. Москва: ВЫСШАЯ ШКОЛА.

Џонић, В. *Лакуна у руској и српској теоријској литератури*. <http://scindeks->

clanci.ceon.rs/data/pdf/2466-3905/2016/2466-39051607257D.pdf 2. 9. 2016.

Давыдова, О. А. *Лексика казачьей службы в „Тихом Доне”*. <http://russkayarech.ru/files/issues/2005/6/05-davydova.pdf>

Рецкер, Я. И. *Теория перевода и переводческая практика*. http://vk.com/doc16538266_273228668?hash=8bb1018e6233e86eae&dl=28f7f675aefebd7951

Китай-город. http://maks-sokolov.narod.ru/kitay_gorod.htm

Китай-город. <http://moscow.gramota.ru/map501.shtml>

Милица Б. Чамур

БЕЗЭКВИВАЛЕНТНАЯ ЛЕКСИКА В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ КАК ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКАЯ И ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА, АНАЛИЗ ОРИГИНАЛОВ И ПЕРЕВОДОВ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Резюме

Результаты теории и практики перевода ясно свидетельствуют о том, что безэквивалентная лексика особого рода явление. Тем самым, каждый анализ языковых единиц этого типа требует особого подхода. Анализ оригиналов и переводов литературных произведений показывает, что каждая из подчёркнутых реалий охватывает и специфичный культурно-исторический и социальный фон. За каждой из них скрываются очень комплексные объяснения и национальный колорит.

В процессе перевода любого литературного произведения, особое внимание направлено именно к реалиям. Чтобы корректно передать их в язык адресат не довольны только фонетические и фонологические, морфологические, синтаксические, стилистические и обычные лексические знания, необходимо обладать лингвострановедческим фактам, познакомиться с культурой народа откуда данная реалия, как с его прошлым так и с современной действительностью.

Ключевая роль в этом контексте принадлежит переводчику. Он представляет собой посредника между культурами, между языками, и в

зависимости от поступков которыми будет пользоваться в передаче реалий, читатель получит настоящую информацию или не получит. Переводчик может опираться на существующий опыт или приобретать его в самом процессе перевода, или же одновременно следить за обеими линиями, но это зависит от многих факторов.

Мы пытались посредством различных критериев (лингвострановедческого, лексического и семантического, переводческого и т.п.), а также следя за этимологическими линиями каждой реалии, в нескольких сегментах данного исследования, представить одно, во многом, специфичное языковое явление.

Специальные исследования были написаны и на тему фразеологизмов вроде безэквивалентных единиц, но это создаёт пространство для новых исследований и споров.